

Aristotel, *Metafizika XII*; Antun Medo,
Tumačenje dvanaeste knjige Aristotelove Metafizike,
priredili i preveli Pavel Gregorić i Dora Ivanišević
(Zagreb: Institut za filozofiju, 2022), 320 pp.

U Institutu za filozofiju, na projektu *Hrvatski renesansni aristotelizam*, a u nizu paralelnih prijevoda (latinski i hrvatski) hrvatskih renesansnih filozofa latinista, Pavel Gregorić (voditelj projekta) i Dora Ivanišević objavili su u latinskom izvorniku i hrvatskom prijevodu dva spisa Antuna Mede, *Neke primjedbe o Porfirijevim Predikabilijama* i *Tumačenje dvanaeste knjige Aristotelove Metafizike*, obje objavljene 2022. godine. U razlici prema prethodnim knjigama u tom nizu, uz latinski tekst i hrvatski prijevod teksta Antuna Mede objavljeni su i odvojeno komentirani i spisi na koje se Medo u svojim tekstovima poziva, tj. Porfirijeve *Predikabilije* i Aristotelova XII. knjiga *Metafizike* (jer Medini su spisi zapravo svojevrsni komentari Porfirijeve spisa *Predikabilija*, odnosno Aristotelove XII. knjige *Metafizike*). Time su autori čitaocu na više načina približili tekst Medina komentara. Osim što su komentirali i protumačili Medin tekst, odvojeno su komentirali Porfirijeve *Predikabilije* i XII. knjigu Aristotelove *Metafizike* da bi tako omogućili čitaocu uvid u razlike suvremenog i renesansnog, odnosno Medinog razumijevanja Aristotela i Porfirija. Taj pristup učinio je njihova izdanja informativnima, višeslojnim, ali i vrlo zahtjevnim za čitaoca, opskrbivši ga mnoštvom informacija.

U ovom osvrtu želim prikazati knjigu Aristotel, *Metafizika XII*; Antun Medo, *Tumačenje dvanaeste knjige Aristotelove Metafizike*. Knjiga sadrži »Predgovor« te »Uvod« koji sadrži šest poglavlja: 1. »O životu i djelu Antuna Mede«, 2. »O XII. knjizi Aristotelove *Metafizike*«, 3. »O predmetu 'astrologije' i trima kozmološkim modelima«, 4. »O Medinu *Tumačenju Metafizike XII*« s tri odjeljka (i) Medino protivljenje »uobičajenom načinu filozofiranja«, (ii) Medina kozmološka teorija, (iii) Medino približavanje Aristotela kršćanstvu), 5. »O tekstu Medina *Tumačenja Metafizike XII*« s četiri odjeljka (i) Žanr i struktura djela, opis venecijanskog izdanja *Tumačenja* iz 1598. godine, (ii) Medin predložak: Bessarionov prijevod Aristotelove *Metafizike*, (iii) Jezik Medina *Tumačenja* i načela hrvatskog prijevoda, (iv) Načela uređivanja latinskog teksta i 6. »Bibliografija«.

Nakon tog »Uvoda« slijedi grčki tekst, prijevod i komentar Aristotelove *Metafizike XII*, a poslije prevedenog i komentiranog teksta Aristotelove *Meta-*

fizike XII slijedi latinski tekst, prijevod i komentar *Tumačenja dvanaeste knjige Aristotelove Metafizike* Antuna Mede.

Na kraju knjige su kazala mjesta, pojmova i imena.

U »Predgovoru« je istaknuto da je Dora Ivanišević napisala biografske i filološke dijelove »Uvoda« i komentara, a da je Pavel Gregorić autor ostalih dijelova. Ipak knjigu u cjelini iskazuju kao zajednički autorski rad jer su međusobno komentirali i raspravljali o svim dijelovima teksta. Autori upozoravaju da su u ovoj knjizi skratili životopis filozofa samouka Antuna Mede, u odnosu na prethodno objavljeni svezak posvećen Porfiriju, a da je komentar XII. knjige *Metafizike*, koja je jedan od najznačajnijih i najkomentiranih Aristotelovih spisa, samo informativnog i priručnog karaktera. Inače, na temelju svojih kasnijih arhivskih istraživanja Dora Ivanišević objavila je rad u ovom časopisu u kojemu donosi nove podatke o životu Antuna Mede i ispravlja neke koji su izneseni u ovim dvama knjigama.¹

Nakon skraćenog životopisa Antuna Mede, slijedi poglavlje »Uvoda« posvećen znamenitoj XII. knjizi Aristotelove *Metafizike*. Budući da je u XII. knjizi *Metafizike*, u osmom poglavlju kojim se Medo u svom tekstu intenzivno bavi, riječ o kozmologiji, treće poglavlje »Uvoda« izlaže tri kozmološka modela koja su bila prisutna i konkurentna u Medino doba. Četvrto poglavlje ulazi u bitnu tematiku Medina spisa, njegovu kritiku aristotelizma toga doba i njegovo tumačenje XII. knjige Aristotelove *Metafizike*. Načelno Medo osporava zajedničko razumijevanje Aristotela filozofa njegova doba koje naziva »uobičajeni način filozofiranja«. U »Uvodu« se dosta opširno izlaže Medina kozmološka teorija i na kraju Medino približavanje Aristotela kršćanstvu.

Dok su drugo, treće i četvrto poglavlje Uvoda filozofski intonirani, obuhvaćajući Medin predložak teksta koji interpretira, *Metafiziku XII*, kozmološke sustave do Mede i njegovu vlastitu filozofsku orijentaciju (osobito astrološku i kozmološku), peto poglavlje je filološkog karaktera, a šesto je, donekle neuobičajeno, ali smisleno i prikladno, »Bibliografija« koja se odnosi na literaturu korištenu u pisanju »Uvoda«.

U petom poglavlju »Uvoda« izlaže se način (žanr, vrsta) Medina tumačenja Aristotelova teksta, koji se određuje kao tumačenje ili komentar, tiskarski oblik, lokacija postojećih primjeraka, korišteni predložak Medina komentara, odnosno tumačenja (za koji je utvrđeno da je Bessarionov prijevod Aristotelove *Metafizike*) s nekim primjerima Bessarionovih prijevoda. Kojim se konkretno Medo izdanjem poslužio, nije bilo moguće utvrditi. U tom je poglavlju analiziran Medin latinski jezik i izložena su načela hrvatskog prijevoda (koja su

¹ Dora Ivanišević, »Novi prilozi za životopis Antuna Mede (oko 1546 – 1603)«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 49/2(98) (2023), pp. 227–252.

prilagođena Medinom načinu izražavanja). Izložen je također način uređivanja latinskog teksta. Sve su odluke potvrđene primjerima i u skladu su s danas važećim i prihvaćenim standardima u izdavanju i prevođenju latinskih tekstova.

Dok je za filologa najinteresantniji filološki dio »Uvoda«, filozofski će zainteresiranom čitatelju biti će najzanimljivija poglavlja dva do četiri u kojima se izlaže o XII. knjizi *Metafizike* – predlošku Medina komentara, o predmetu astrologije i kozmološkim modelima, o tome što Medo podrazumijeva pod »uobičajenim načinom filozofiranja« (o uobičajenom načinu filozofiranja aristotelovaca <i>platoničara?> o Aristotelu) i o načinu na koji Medo Aristotelovu filozofiju približava kršćanstvu.

Predmet XII. knjige *Metafizike* su tri vrste supstancija, uzroci, razne promjene (rast, smanjivanje, preinačavanje, premještanje), dok je svemir po Aristotelu nestvoren i nepropadljiv – te mu zato tvorac nije potreban.

Kao što je u »Predgovoru« rečeno, XII. knjiga *Metafizike* jedan je od najviše istraživanih, prevođenih i komentiranih Aristotelovih spisa, pa je bilo suvišno i nepotrebno šire je obraditi na ovom mjestu i u ovom kontekstu, tj. u sklopu objavljivanja prevođenja i komentiranja Medina komentara XII. knjige *Metafizike*. Zato je prikaz sadržaja XII. knjige *Metafizike* na ovom mjestu dan precizno, ali vrlo sažeto.

Nešto više prostora i važnosti posvećeno je ipak osmom poglavlju XII. knjige *Metafizike*, u trećem poglavlju »Uvoda«: »O predmetu 'astrologije' i trima kozmološkim modelima«, gdje je Aristotelovo shvaćanje sagledano u kontekstu astrološko-astronomskih istraživanja njegova doba. Autor ističe da su filozofi od Platona nadalje prihvaćali centralni položaj Zemlje i težili tome da dadu geometrijske modele koji adekvatno objašnjavaju kretanja nebeskih tijela, utvrđujući njihove položaje i unatrag i u budućnosti. Kretanja nebeskih tijela naime pokazuju pravilnosti, po Platonu kao i po Aristotelu, jednolikog kružnog gibanja, koja se mogu matematički prikazati. S druge strane, u tim su kretanjima prisutne i neke nepravilnosti. Zadatak astrologije bio je pokazati da su te nepravilnosti samo prividne. Taj zadatak nazivao se »spašavanje fenomena« a sastojao se u tome da se pronađe takav matematički model koji će prividne nepravilnosti matematički prikazati kao pravilne i predvidive. Kao najuočljiviju nepravilnost autor »Uvoda« navodi promjenu progresivnog kretanja planeta u retrogradno. Te nepravilnosti je vrlo mudro matematički »spasio« Ptolemej uvođenjem ekscentara i epicikla u koncentrički model jednolikog gibanja. Time je udovoljio zahtjevu »spasiti fenomene«, tj. njegovom je konstrukcijom i modelom bilo moguće točno odrediti položaje nebeskih tijela u neko određeno vrijeme, pomrčine Sunca i Mjeseca i slično. Ptolemejevim se modelom ipak ne udovoljava zahtjevu da se Zemlja nalazi u središtu svega. To proturječe

između mogućnosti matematički točnog lociranja položaja nebeskih tijela i izuzeća Zemlje iz središta svega, određuje se kao suprotnost matematičkog i fizičkog (fizikalnog) sustava. Matematički sustav točno određuje položaje nebeskih tijela i pojava u određeno vrijeme, ali ne zadovoljava zahtjevu jednolikog kruženja (bez pretpostavke epicikala i ekscentara) i ne može dokazati centralni položaj Zemlje.

Autor zatim navodi niz matematičara koji su htjeli u tom smislu popraviti i dotjerati Ptolemejev sustav kao i niz Aristotelu privrženih filozofa koji su na različite načine branili Aristotelov koncentrički model. Na kraju autor navodi i Kopernikov heliocentrički sustav koji, iako je bio u Medino doba prisutan i poznat, ali nije bio šire prihvaćen, pa ga je i Medo mogao osporavati – što on i čini u svega nekoliko riječi.

Nakon prikaza sadržaja Aristotelove XII. knjige *Metafizike* i nakon važnog i među filozofima danas dosta zanemarenog prikaza kozmoloških modela prije Kopernika, Keplera i Newtona, autor se u Uvodu koncentrira oko Medina tumačenja XII. knjige *Metafizike*, oko Medine kritike »uobičajenog načina filozofiranja« i osobito još oko Medine kozmološke teorije i njegova približavanja Aristotela kršćanstvu.

Izrazom »uobičajeni način filozofiranja« (*communis modus philosophandi*), po mišljenju autora poglavlja »Uvoda«, Medo se suprotstavlja u ono doba uvriježenom tumačenju Aristotela na katedrama evropskih učilišta, odnosno miješanju Platonove i Aristotelove filozofije, nerazlikovanju općeg u pojedinačnom i onog općeg koje je prije pojedinačnog – za koje nerazlikovanje Medo prije svega smatra odgovornim Porfirija i sve koji su ga zatim slijedili (zbog toga je Medo i napisao svoj kritički komentar Porfirijeva spisa *Predikabilije*)

Nasuprot »uobičajenom načinu filozofiranja« Medo hoće činjenicu da nije formalno obrazovan, svoju samoukost, protumačiti kao prednost, a ne kao nedostatak. Ističe da je on slobodan od stoljeća komentiranja i od tuđih utjecaja pa ima izravan pristup Aristotelu (u latinskom prijevodu). Autor se vrlo opravdano kritički odnosi prema Medinom stavu da je Aristotelovoj filozofiji moguće prići slobodno od tradicije i još k tome ne čitajući Aristotelov tekst u originalu, nego u nekom od latinskih prijevoda.

Najviše pažnje autor posvećuje Medinoj kozmološkoj teoriji, odnosno Medinom digresijom proširenom komentaru osmog poglavlja XII. knjige *Metafizike*. Ponajprije ističe da Medo jednako osporava dotadašnje koncentričke modele, Ptolemejevu epicikličku teoriju i Kopernikovu heliocentričku teoriju. Nakon toga autor precizno opisuje Medinu metafizičku koncentričku kozmološku teoriju za koju Medo drži da je najsukladnija Aristotelovoj filozofiji. Iz tog autorovog izlaganja proizlazi da Medina teorija ne ispunjava astronomske

zadatke koje ispunjava Ptolemejeva, tj. da ona ne »spašava fenomene«, odnosno da ne predviđa točno kretanja nebeskih tijela, pomrčine Sunca i Mjeseca, konjunkcije i slično, jer autor taj dio završava konstatacijom da Medu znanost astronomije kao takva nije previše zanimala, za što podastire nekoliko argumenata.

Poglavlje »O Medinu *Tumačenju Metafizike XII*« autor završava analizom Medina odnosa između Aristotela i kršćanstva. Iako su mnogi aspekti Aristotelove filozofije u neskladu s kršćanskim učenjem (a Medo ih ne može ne uočiti) on se očituje kao pravovjerni kršćanin, a moguće probleme rješava tezom da je Aristotel anticipirao kršćansko poimanje Boga (iako ga nije spoznao). U skladu s kršćanskim poimanjem slobode Medo također odbacuje proročku astrologiju.

Nakon Uvoda najprije slijedi grčki i hrvatski (paralelno) tekst Aristotelove XII. knjige *Metafizike*, na koji se poziva Medin komentar. Kao što je istaknuto u Predgovoru, hrvatski prijevod Aristotelove XII. knjige *Metafizike* usklađen je s hrvatskim prijevodom Bessarionovog latinskog prijevoda kojim se služio Medo, jer on nije čitao Aristotela na grčkom. Nakon grčkog teksta i prijevoda, nalazi se priručni komentar Aristotelova teksta za lakšu orijentaciju pri izučavanju Medina *Tumačenja dvanaeste knjige Aristotelove Metafizike*.

Treba također istaknuti da je ovdje tiskani hrvatski prijevod XII. knjige *Metafizike* za čitaoca mnogo razumljiviji od dosadašnjih hrvatskih prijevoda. Grčki tekst XII. knjige *Metafizike* temelji se na izdanju Davida Rossa (Oxford: Clarendon Press, 1924). U fusnotama ispod latinskog teksta navedena su uglavnom znatnija odstupanja Bessarionovog latinskog prijevoda kojim se Medo služio, u odnosu na naša današnja čitanja Aristotelove XII. knjige *Metafizike*. Ispod hrvatskog prijevoda nema fusnota, nego iza teksta i prijevoda slijedi već spomenuti kratki komentar.

Na kraju treba reći da je takvo složeno izdanje teksta jednog hrvatskog filozofa koji je pisao latinski – tj. izdanje njegova latinskog teksta s hrvatskim prijevodom, zajedno s predloškom na koji se taj filozof referira, također u originalu i prijevodu, a sve zajedno opremljeno adekvatnim znanstvenim aparatom – za svaku preporuku i pohvalu. Pritom treba imati u vidu da to nije uvijek moguće, no Medin tekst *Tumačenje dvanaeste knjige Aristotelove Metafizike* upravo je idealan za takvo izdanje, jer predstavlja komentar jednog spisa manjeg obima, u ovom slučaju komentar samo dvanaeste knjige Aristotelove *Metafizike*, pri čemu se Medo ne koristi mnoštvom izvora i literature. Kad se pak radi o nekom opširnijem tekstu ili o tekstu koji se poziva na mnogo izvora i literature, takvo bi izdanje bilo teško izvedivo.

Zaključno treba reći da je ovo izdanje i filozofski i filološki primjereno i da ga treba svakako preporučiti čitaocu koji je zainteresiran za grčku filozofiju,

za renesansnu filozofiju općenito i za hrvatsku renesansnu filozofiju napose, naročito ako raspolaže prethodnim znanjem, strpljenjem i ljubavi prema ovim temama.

Mihaela Girardi-Karšulin